

« qui fuit Heli, » nominat Christi aviam, ac primum Christi progenitorem masculum, omissa B. Anna et B. Virgine, quod mulieres non solent ingredi genealogiarum series. Rursum cum Lucas ait de Heli, « qui fuit Matthat, » intellige non filius, sed gener: Matthat enim fuit pater non Heli sive Joachim, sed S. Annæ uxoris Joachim; cum vero ulterius ait de Matthat, « qui fuit Levi, qui fuit Melchi, » etc. intellige semper *est filius*. Hi enim sunt veri progenitores Matthat, cujus filia fuit S. Anna. Ita fere Franciscus Lucas ibidem.

Ex hoc loco sic explicato rursum patet quomodo B. Virgo, existens de tribu Juda, cognatam habere poterit Elisabeth, quæ erat de tribu Aaron et Levi. Hujus enim causa et fundamentum non fuit, quod Levitæ soli possent ex alia tribu uxorem ducere, ut multi volunt; sed quod omnes femine nubere poterant maritis, qui erant ex alia tribu, si ipsæ haberent fratres, ita ut ipsæ non essent heredes parentum suorum. Si enim ipsæ essent heredes, non poterant nubere in alia tribu, multo minus poterant nubere Levitis. Levitæ enim nullius hereditatis erant capaces, quia hereditas eorum erat Dominus; ac consequenter filii Levitarum nec patris, nec matris hereditatem adire poterant.

Ergo dicendum hic est unum e duobus, scilicet, quod mater vel avia B. Virginis fuerit ex tribu Levi (fueritque amita, aut consobrina Elisabeth), quam, eo quod non esset heres, in uxorem duxerit pater, vel avus B. Virginis, qui erat ex tribu Juda, ita ut B. Virgo secundum paternam stirpem fuerit ex Juda, secundum maternam ex Levi. Aut potius vice versa dicendum est, quod mater vel avia S. Elisabeth fuerit ex tribu Juda (fueritque amita, vel cognata B. Virginis), quam, eo quod non esset heres, duxerit pater vel avus S. Elisabeth, qui erat de tribu Levi, ita ut Elisabeth quoad patrem fuerit ex Levi, quoad matrem ex Juda: sic enim factum est ut B. Virgo et Elisabeth essent duarum sororum, aut consobinarum filie, ac proinde essent cognatæ, esto pa-

tres haberent diversarum tribuum, ac consequenter et ipsæ essent diversarum tribuum: non enim ex matre, sed ex patre quisque sorlebat tribum, tribum et nomen. Hinc salva tribuum discretionem, reges in uxores ducebant filias pontificum, et pontifices filias regum, teste Josepho: atque ita Christus ex regibus Juda descendens, per avias suas descendit quoque ex Levi.

7. **ET COGNATIONE.** — Cognatio hæc generalis est, quæ scilicet est inter contribules. In re ergo hic idem sunt cognatio, tribus et familia. Tantum enim hic præcipitur ut ejusdem tribus uxores, vel maritos accipiant; non autem, ut ejusdem familie particularis, et proxime.

12. **QUE ILLIS FUERAT ATTRIBUTA.** — Hæc non habetur in Hebræo, sed intelligitur: nimirum, possessio patris Salphaad, quæ his ejus filibus a Mose attributa erat, hæc ratione, per connubium videlicet contribulium suorum, mansit in tribu earum, videlicet in Manasse, hoc est, in ea manere debuit, nec ad aliam tribum transferri potuit.

Mystice, possessio nostra constans et perpetua, nec alienanda, est cœlum, et æterna Dei gloria. Dum ergo vivis, dum vales, o homo viator, cogita quod omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub cœlo. *Heu, heu fugaces, Postume, Postume, labuntur anni.* Cogita quod cuncta sub sole vanitas sunt, vanitas vanitatum, et omnia vanitas. Cogita, quod pro omnibus cogitatis, didicis et factis adducet te Deus in iudicium. « Memento ergo Creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam revertatur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum: quoniam ibit homo in domum ÆTERNITATIS SUE. » Cogita quod vita hæc sit palestra ÆTERNITATIS. O filii Adam, ut quid caduca ambitis? O curvæ in terras anime, et celestium inanes, cur momentanea et mox peritura sectamini? Utinam sperent homines, utinam intelligant, utinam sibi providerent beatam ÆTERNITATEM!

DOXOLOGIA

DEI DUCTORIS ET DOMINATORIS,

EX GESTIS ET EPITOME NUMERORUM.

Magnum Dominum, et laudabilis nimis: in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus.

Quam pulchra tabernacula tua, Jacob, et tentoria tua, Israel! ut valles nemorose, ut horti juxta fluxivos irrigui, ut tabernacula quæ fixit Dominus, ut cædri prope aquas.

Castra Dei sunt hæc: hæ sunt multitudines Juda, hæc millia Israel et Levi.

Deus eduxit illa de Ægypto: cujus fortitudo similis est rhinocerotis.

In ipsis ventilabit gentes, usque ad terminos terræ: ossaque eorum confringet.

Accubans dormivit ut leo, et quasi læena: quis suscitabit eum?

Dominus dux ejus fuit: et clangor victoriæ regis in eo.

Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini.

Ubi numerati et signati sunt duodecim millia, ex qualibet tribu Israel: qui amicti sunt stolis albis, et palmæ in manibus eorum.

Qui laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine agni.

Ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo ejus: et agnus deducet eos ad vitæ fontes aquarum.

Quam pulchri Nazaree ejus! candidiores nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, saphiro pulchriores.

Deduxisti, Domine, populum tuum: sicut oves, in manu Moysi et Aaron.

Fuisti ei in velamento nubis per diem: et in luce stellarum per noctem.

Confiteantur Domino misericordie ejus: et mirabilia ejus filiis hominum.

Qui traduxit populum suum per desertum quadraginta annis: quoniam in æternum misericordia ejus.

Vestimenta cœcum non sunt attrita: non erat in tribubus eorum infirmus.

Profecti sunt de Sina instructa acie, clangentibus tubis: avæ processit avæ.

Surge, Domine, et dissipentur inimici tui: et fugiant qui oderunt te a facie tua.

Panem de cœlo prestitisti eis: omne delectamentum in se habentem, et omnem saporis suavitatem.

Concupierunt concupiscentiam in deserto: ascendit illis de mari ortygometa.

Adhuc eses erant in ore ipsorum: et ira Dei descendit super eos.

Ignis devoravit partem castrorum: sepulti sunt in sepulchris concupiscentie.

Septuaginta senes implevit Dominus spiritu suo: ut eum Mose regerent populum.

Exploratores ad murmur conceitarunt plebem: juravit Dominus, quod omnes murmurantes prostereret in deserto.

Josue et Caleb secuti sunt a tergo potentis: prohibere gentem a peccatis, et perfringere murmur malitiæ.

Ideo hi soli ingressi sunt terram fluentem lac et mel: et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem; ut viderent omnes filii Israel, quia bonum est obsequi sancto Deo.

Addidit Aaron gloriam, dedit illi suas victimas et primicias: ipse est enim ejus pars et hæreditas.

O Domine, tu es pars hæreditatis meæ, et calicis mei: tu es qui restitues hereditatem meam mihi.

Quid enim mihi est in cœlo: et a te quid volui super terram?

Deus cordis mei: et pars mea Deus in æternum.

Core, Dathan et Abiron, invidentes irritaverunt Mosen in castris: et Aaron sanctum Domini. Aperta est terra, et deglutivit Dathan: et operuit super congregationem Abiron.

Et exarsit ignis in synagoga eorum: flamma combussit peccatores.

Virga Aaron floruit, et produxit amygdalas: tu electus a Deo ostenderetur Aaron, in sacerdotem æternum.

Jussit Dominus castra esse sancta, et iungas capias Sinae vultum vestem.

Irritaverunt Moſen ad aquas contradictionis, exacerbaverunt ſpiritum ejus.
Iratuſ titubavit Moſes : ideo exclusus eſt a terra promiſſionis.

Aaron pariter mortuus eſt in Hor : murmuraverunt rurſum in lateraculis ſuis.
Miſit in eos Dominus ignitos ſerpentes : ſed per ſerpentem animum curavit eos.

Conſtituimini Deo, eſt : quoniam in aeternum miſericordia ejus.

Qui occidit Sehon regem Amorrhæorum : quoniaſ in aeternum miſericordia ejus.
Et Og regem Baſan : quoniam in aeternum miſericordia ejus.

Et dedit terram eorum hæreditatem populo ſuo : quoniam in aeternum miſericordia ejus.

Venit Balaam, ut malediceret Iſraeli : aſina loquens corripuit hominis inſipientiam.
Pro maledictione benedixit, dicens : Quomodo maledicam cui non maledixit Deus ?

Moriatur anima mea morte juſtorum : et ſiant noviſſima mea horum ſimilia.

Qui benedixerit tibi, erit et ipſe benedictus : qui maledixerit tibi, in maledictione reputabitur.

Orietur ſtella ex Jacob : et conſurget virga de Iſrael.

Et percuteſt duces Moab : et ſactabit omnes filios Seth.

Inſatiati ſunt Hebræi Beelphegor : fornicati ſunt cum filiabus Moab.

Irritaverunt Deum per ejus idolum et idololatras : tunc multiplicata eſt in eis plaga et ruina.

Stetit Phinees, occidit Zambri principem : et placavit, et ceſſavit quaſſatio.

Et reputatum eſt ei in juſtitiam : dedit ei Dominus ſacerdotium aeternum.

Conſtituantur Domino miſericordiæ ejus : et mirabilia ejus filiis hominum.

Moſes moriturus impoſuit manus Joſue : conſtituit eum ducem populi.

Sanxit victimas et libamina per ſingula feſta et ſabbata : ſanxit leges de votis fillarum et uxorum.

Occidit quinque reges Madian, et Balaam : qui ſcandalum Beelphegor propoſuerat filiis Iſrael.

Ruben et Gad dedit terram Og et Sehon : obſtitit quadraginta duas manſiones in deſerto.

Limites Chanaanæ poſſidende deſcripſit : ſta-
tuit principes, qui terram populo dividerent.

Urbes et ſuburbana juiſſi dari Levitis : et conſtituit hominibus urbes refugii.

Filias heredes juiſſi nubere in tribu ſua : ne ad aliam tribum transferretur hæreditas.

Hæc ſunt judicla tua ſancta, Domine, quæ dediſti Moſi : examinata, et probata inſtar argenti, purgati ſeptuplum.

Revela oculos meos : et conſiderabo mirabilia de lege tua.

Narraverunt mihi iniqui fabulationes : ſed non ut lex tua.

Omnis conſummationis vidi finem : latum mandatum tuum nimis.

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto : ſicut erat in principio, et nunc, et ſemper, et in ſæcula ſæculorum. Amen.

Joſus
ſuccesor
Moſis.
Victima
et vota.

Madian.
In ce-
denatur.
Sora Ra-
ben et
Sed.
Terminal
Chana-
an.
Urbes
Levita-
rum.
Nuptia
refugia
Itan.

COMMENTARIA IN DEUTERONOMIUM.

ARGUMENTUM.

Pentateuchus integer, olim apud Hebræos, unus tantum fuit liber legis. Unde et hebraice תורה *thora*, et latine *lex* a Christo et Evangelistis vocatur; ut *Luce* cap. ult. vers. 44: «Necesse est implere omnia que scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me;» et *Luce* II, 23 et 24: «Sicut scriptum est in lege (*Exodi* XII, 2) Domini: quia omne masculinum, adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur; et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini (*Levit.* XII, 8), par turturum, aut duos pullos columbarum;» et *Luce* X, 26: «In lege (*Deut.* VI, 5) quid scriptum est? ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo;» *Joan.* I, 47: «Quem scripsit Moyses in lege;» *Matth.* VII, 12: «Hæc est enim lex et propheta;» *Matth.* XXII, 36: «Quod est mandatum magnum in lege?» Similia sunt *Actor.* XXIV, 14, *Actor.* XXVIII, 3, et alibi.

Postea vero Pentateuchus, secundum quintuplicem materiam quam tractat, dissectus fuit in quinque partes, seu libros. Unde quinta hæc sectio, vel liber, a sui exordio more Hebræo vocatur אלה הברית *eloh addebarim*, id est, *ista sunt verba*. A grecis interpretibus, ac primum a Septuaginta ut videtur, Deuteronomium, id est, secunda lex, et a Rabbiniסנה *misne*, id est, iteratio legis, est appellatus, non quasi novam, et aliam a præcedentibus legem veterem contineat, sed quod legis in Sina, a Deo ante 38 annos late, et tribus superioribus libris, scilicet Exodo, Levitico et Numeris descriptæ, sit repetitio et explicatio. Ita Theodoretus hic, *Quest.* I, S. Augustinus, *Quest.* XLIX, et Athanasius in *Synopsi S. Scripturæ*. Unde S. Hieronymus in *Prologo galeato* (qui quasi galea libris omnibus S. Scripturæ præfigitur): «Deuteronomium, inquit, secunda lex, et Evangelicæ legis præfiguratio, nonne sic habet ea que priora sunt, ut tamen nova sint omnia de veteribus?»

Porro repetitio hæc legis a Mose jamjam morturo facta est anno 40 exitus ex Ægypto, paulo antequam Hebræi transirent Jordanem, et ingrederentur in Chanaan, in campestribus Moab, puta in Abelsatim, quæ fuit quadragesima se-

cunda et ultima mansio Hebræorum in deserto.

Causa repetitionis fuit duplex: *prima*, quod senes omnes qui ex Ægypto egressi erant, et primam legem in Sina audierant, ob murmur exploratorum, *Nun.* XIV, jam mortui erant; et populus presens erat novus, qui priorem legem promulgari non audierat. Unde hæc secunda legis promulgatione, iterato Deus novum cum Hebræis fœdus inicit, ut dicitur cap. XXX, vers. 4. *Secunda*, quia Moyses jam moriturus, ultimæque suis, si bique commissis Hebræis, quos præ vita sua diligebat, valedicturus, hæc repetitione legem profundius, atque tenacius imprimere voluit. Ultima enim parentum, principum et doctorum verba tenacius filiis et subditis inhaerent. Hinc Deuteronomium est velut incensa et perpetua quedam concio, eaque de causa Moyses, cap. XVII, vers. 18, jussit ut novi reges eligendi describant sibi Deuteronomium, ut discant, ait, timere Deum. Eadem de causa, cap. XXXI, vers. 10, jussit ut Deuteronomium toti populo quolibet septimo anno remissionis legatur: quoniam illud ipsum lapidi-

bus ad æternam memoriam inscribi jussit, *Deut.* XXVII, 3, et *Josue* VIII, 32.

Actor Deuteronomii, uti et totius Pentateuchi, est Moyses, qui illud primo populo viva voce promulgavit, deinde illud ipsam hæc scripto reliquit, *Mo-* ut pater *Deuter.* XXXI, 9: «Scripsit, inquit, Moyses legem hæc, et tradidit eam sacerdotibus.»

Excipe tamen ultimum caput, quod non a Mose, sed ab Esdra, vel potius a Joeræ discipulo et successore Moſis, scriptum esse patet eodem cap. ult. vers. 5 et 6, ubi mors et sepultura Moſis describitur. Licet enim Philo in *Vita Moſis*, et Josephus lib. IV *Antiq.* cap. ult., putent hæc prophetice ab ipso Mose ante mortem esse conscripta: tamen contrarium est verius, illudque significatum alia, tum illa verba: «Et non cognovit homo sepulcrum ejus, usque in præsentem diem;» qua plane de tempore, quod mortem ejus secutum est, accipienda sunt.

Dixit ergo, et simul scripsit Moſes Deuteronomium anno 120 et ultimo vite sue, qui fuit roundi 2493, a diluvio 836, ante nativitatem Christi 1436: idque paucis et ultimis pene anni illius septima-

nis, ut patet ex eo quod scriptum sit Deuteronomium post mortem Aaronis, quæ contigit eodem anno, mense quinto. ut patet *Numer.* xx, 28, et *Numer.* xxxiii, 38; atque post victoriam de Og et Sehon, post prophetiam Balaam, post cladem Beelphegor, post censum populi, post bellum Madianiticum, et alia quæ a cap. ix *Num.* usque

ad finem recensentur. Hæc enim omnia secuta sunt mortem Aaronis; atque post hæc omnia, Moses paulo ante mortem cepit promulgare, ac deinde conscribere Deuteronomium, puta mense undecimo anni quadragesimi, prima die mensis, uti disertè dicitur *Deut.* xxi: hic ergo cycneam vocem edit Moses.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hæc tribus capitibus relegit et repetit Moses iter, casus et gesta 40 annorum, quibus vagati sunt per desertum. Hoc autem capite repetit gesta in Sina, et vers. 20, in Cadesbarne, ubi ob murmur exploratorum, omnes ad mortem et ad peregrinationem 40 annorum sunt damnati.

1. Hæc sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnem Israel trans Jordanem in solitudine campestri, contra mare Rubrum, inter Pharan et Thophel et Laban et Haseroth, ubi auri est plurimum: 2. undecim diebus de Horeb per viam montis Seir usque ad Cadesbarne. 3. Quadragesimo anno, undecimo mense, prima die mensis, locutus est Moyses ad filios Israel omnia quæ præceperat illi Dominus, ut diceret eis: 4. Postquam perensit Sehon regem Amorrhæorum, qui habitabat in Hesebon; et Og regem Basan, qui mansit in Astaroth, et in Edrai, 5. trans Jordanem in terra Moab; cepitque Moyses explanare legem, et dicere: 6. Dominus Deus noster locutus est ad nos in Horeb, dicens: Sufficit vobis quod in hoc monte mansistis. 7. Revertimini, et venite ad montem Amorrhæorum, et ad cætera quæ ei proxima sunt campestria atque montana et humiliora loca contra Meridiem, et juxta littus maris, terram Chananæorum, et Libani usque ad flumen magnum Euphraten. 8. En, inquit, tradidi vobis, ingredimini et possidete eam, super qua juravit Dominus patribus vestris, Abraham, Isaac et Jacob, ut daret illam eis, et semini eorum post eos. 9. Dixitque vobis illo in tempore: 10. Non possum solus sustinere vos, quia Dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stellæ cæli, plurimi. 11. (Dominus Deus patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia, et benedicat vobis sicut locutus est). 12. Non valeo solus negotia vestra sustinere, et pondus ac jurgia. 13. Date ex vobis viros sapientes et gnaros, et quorum conversatio sit probata in tribus vestris, ut ponam eos vobis principes. 14. Tunc respondistis mihi: Bona res est, quam vis facere. 15. Tulique de tribus vestris viros sapientes et nobiles, et constitui eos principes, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios ac decanos, qui docerent vos singula. 16. Præcepique eis, dicens: Audite illos, et quod justum est judicate, sive civis sit ille, sive peregrinus. 17. Nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis cujusquam personam, quia Dei judicium est. Quod si difficile vobis visum aliquid fuerit, referete ad me, et ego audiam. 18. Præcepique omnia quæ facere deberetis. 19. Profecti autem de Horeb, transivimus per erenum terribilem et maximam, quam vidistis, per viam montis Amorrhæi, sicut præceperat Dominus Deus noster nobis. Cumque venissemus in Cadesbarne, 20. dixi vobis: Venistis ad montem Amorrhæi, quem Dominus Deus noster daturus est nobis. 21. Vide terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi: ascende et posside eam, sicut locutus est Dominus Deus noster patribus tuis; noli timere, nec quidquam paveas. 22. Et accessistis ad me omnes, atque dixistis: Mittam viros qui considerent terram, et renuntient per quod iter debeamus ascendere, et ad quas pergere civitates. 23. Cumque mihi sermo placuisset, misi ex vobis duodecim viros, singulos de tribus suis. 24. Qui cum perrexissent et ascendissent in montana, venerunt usque ad Vallem botri; et considerata terra, 25. sumentes de fructibus ejus, ut ostenderent ubertatem, attulerunt ad nos, atque dixerunt: Bona est terra, quam Dominus Deus noster daturus est

nobis. 26. Et noluitis ascendere, sed increduli ad sermonem Domini Dei nostri 27. murmurastis in tabernaculis vestris, atque dixistis: Odit nos Dominus, et idcirco eduxit nos de terra Ægypti, ut traderet nos in manum Amorrhæi, atque deleret. 28. Quo ascendemus? Nuntii terruerunt cor nostrum, dicentes: Maxima multitudo est, et nobis statura procerior: urbes magna, et ad cælum usque munita, filios Enacim vidimus ibi. 29. Et dixi vobis: Nolite metuere, nec timeatis eos; 30. Dominus Deus, qui ductor est vester, pro vobis ipse pugnabit, sicut fecit in Ægypto cunctis videntibus. 31. Et in solitudine (ipse vidisti) portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via per quam ambulastis, donec veniretis ad locum istum. 32. Et nec sic quidem credidistis Domino Deo vestro, 33. qui præcessit vos in via, et metatus est locum in quo tentoria figere deberetis, nocte ostendens vobis iter per ignem, et die per columnam nubis. 34. Cumque audisset Dominus vocem sermonum vestrorum, iratus juravit, et ait: 35. Non videbit quisquam de hominibus generationis hujus pessimæ terram bonam, quam sub juramento pollicitus sum patribus vestris, 36. præter Caleb filium Jephone: ipse enim videbit eam, et ipsi dabo terram, quam calcavit, et filiis ejus, quia secutus est Dominum. 37. Nec miranda indignatio in populum, cum mihi quoque iratus Dominus propter vos dixerit: Nec tu ingredieris illuc; 38. sed Josue filius Nun, minister tuus, ipse intrabit pro te: hunc exhortare et roborare, et ipse sorte terram dividet Israeli; 39. parvuli vestri, de quibus dixistis quod captivi ducerentur, et filii qui hodie boni ac mali ignorant distantiam, ipsi ingredientur: et ipsis dabo terram, et possidebunt eam. 40. Vos autem revertimini et abite in solitudinem per viam maris Rubri. 41. Et respondistis mihi: Peccavimus Domino; ascendemus et pugnabimus, sicut præcepit Dominus Deus noster. Cumque instructi armis pergeretis in montem, 42. ait mihi Dominus: Dic ad eos: Nolite ascendere, neque pugnetis, non enim sum vobiscum; ne cadatis coram inimicis vestris. 43. Locutus sum, et non audistis: sed adversantes imperio Domini, et tumentes superbia, ascendistis in montem. 44. Itaque egressus Amorrhæus, qui habitabat in montibus, et obviam veniens, persecutus est vos, sicut solent apes persequi: et cecidit de Seir usque Horma. 45. Cumque reversi ploraretis coram Domino, non audivit vos, nec voci vestrae voluit acquiescere. 46. Sedistis ergo in Cadesbarne multo tempore.

vers. 1.
Miraculo
vobis
Mosis
Arctonit
Vincen
ti. etc.

1. HEC SUNT VERBA QUÆ LOCUTUS EST MOYSES AD OMNEM ISRAEL. — Hinc miraculo factum videtur, ut Mosis vox a toto Israele, id est a duobus vel tribus hominum millionibus audiretur, inquit Abulensis. Idem colligitur clarior ex cap. xxix, 10: « Vos, ait, statim hodie cuncti coram Domino Deo vestro, etc. Omnis populus Israel, liberi et uxores vestrae, et advenæ qui tecum morantur in castris, exceptis lignorum cæsaribus, et his qui comportant aquas. » Ita vox S. Antonii de Padua, S. Vincentii Ferrii, et aliorum præconum Apostolicorum ad plures leucas, non tantum audita, sed et intellecta fuit a gentibus exteris, et illorum lingue imperitis.

TRANS JORDANEM. — Moses non transierat Jordanem, sed circa eum consistebat; dicitur tamen trans Jordanem hunc locutus, quia respectu terræ promissæ (juxta quam Scriptura solet consignare plagas et situs locorum) regio hæc trans Jordanem erat. Hinc Scriptura eam trans Jordanem vocat, ut patet Numer. xxxii, 32; Deuter. iv, 46. Forte Moses scripsit, cis Jordanem; sed Josue, vel quis-

quis hæc Mosis diaria digessit, in Chanaan jam consistens, pro eo substituit, trans Jordanem (1).

CONTRA MARE RUBRUM. — Hoc enim mare arcuatur: unde H. braei vagando et gyrando per desertum, sæpius ad illud accesserunt, inquit Abulensis. Hinc Septuaginta vertunt, prope mare Rubrum. Verum ex tabulis cosmographicis patet campestris Moab (in quibus hæc dicta sunt) longissime distare a mari Rubro. Melius ergo respondet Paterius, contra, vel a regione, dici de loco etiam longe dissito, modo alteri sit oppositus: sicut hic mare Rubrum obversum erat Hebræis, consistentibus in campestribus Moab. Meminit M. de maris Rubri, ut injiciat Hebræis memoriam transitum miraculosi maris Rubri, itaque eos impellat, ad hæc Dei sui tam benefici mandata observanda.

(1) Juxta alios vox עבר, que proprie significat transitum, trajectum, deinde denotat omnem tractum, qui fluvio alituro aut interfluvio aqua dirimitur, sive tractus ille sit exterior, sive interior.

In solitudine campestris, scilicet in planitie Moabitica. Cf. infra vers. 5.

Secundo, quia mare Rubrum fuit initium, campestris vero Moab fuerunt terminus peregrinationis Hebræorum: utrumque ergo hic consignat Josue. Hebræis est contra mare סוף סופ, id est termini, pe. quod accipi possit mare Mortuum, quod terminat terram sanctam ab Oriente, illicque vieta et opposita sunt campestris Moab. Verum mare סוף alibi passim significat mare Rubrum, quod Ægyptum ab Arabia disterminat, et ita hic vertunt Chaldæus et Septuaginta (1).

INTER PHARAN, ET THOPHEL, ET LABAN. — Chaldæus, et ex eo Rupertus Thophel accipit, non ut proprium, sed ut appellativum, ut sit idem quod murmuratio; sic et Laban, id est album, significare manna. Unde vertit: « Corripuit, eo quod peccaverat in deserto; et quia irritaverunt Deum in campestribus, contra mare Rubrum; et in Pharan, ubi murmurati sunt adversus manna; et in Haseroth, ubi irritaverunt Deum super carnes, et in eo quod fecerunt vitulum aureum. » Simili enim modo Jacob sub mortem corripuit et increpavit Ruben, Simeon et Levi, Genes. xlix, et Josue Israelitas, Josue ult., et Samuel populum, I Reg. xii. Verum patet hic non materiam, sed locum locutionis Mosis describi, ac proinde Thophel et Laban, æque ac Pharan et Haseroth, esse propria locorum nomina, ut docent Septuaginta: quare paraphrastica hæc addidit Chaldæus, ut et illud de vitulo auro: illius enim hic in Hebræo nulla est mentio; Hebræus enim tantum dicit in Haseroth esse sufficientiam, id est abundantiam, auri, hoc est, ut Noster vertit, auri plurimum. Unde Septuaginta vertunt, auri fœditas.

2. UNDECIM DIEBUS, — sollicit locutus est hæc Moses. Ita aliqui, sed obstant sequentia, « per viam montis Seir; » nec enim in via ambulando et proficiscendo, tantæ multitudinis loqui poterat Moses. Secundo, Cajetanus et Oleaster explicant, q. d. Undecim dierum iter est ab Horeb usque ad Cadesbarne, quod vicinum est Chanaanæ (2); sed Hebræi ob murmur ab ejus ingressu dilati et circumducti sunt per quadraginta annos. Verum hæc expositio nec vera est, nec ad propositum.

Qui hic
vobiscum
dies?
Resp.
Fras.
Secund.
Tertia.

Quid enim hoc facit ad locum vel tempus, quo hæc locutus est Moses? Insulsius est quod fingit R. Salomon apud Lyranum, iter ab Horeb ad Cadesbarne esse undecim dierum, sed Hebræos illud triduo concessisse; hoc enim triduo figmentum multis hic confutat Abulensis.

Dico ergo hæc, uti et præcedentia, designare locum in quo sequenti locutus est Moses, q. d. Campestris Moab, ubi Deuteronomium promulgavit Moses, distant ab Horeb sive Sina, undecim

(1) In hebr. non est contra mare Suph, sed contra seu e regione e Suph. Itaque multis Suph videtur esse locus in regione Moabitica situs, ita dictus fortasse quod in finibus regionis situs esse: nam suph finire, et terminum denotat; neque hæc voce sola, sicut, Erythrum mare unquam indicatur. Ita Allio ad h. l.

(2) Ita et Rosenmüllerus.

diesbus, eundo per viam montis Seir, qua sollicitur versus Idumæam, progrediendo usque ad Cadesbarne, et inde circum Idumæam pergendo ad campestris Moab. Nam a Sina usque ad Cadesbarne sunt 17 leucæ unius horæ; a Cadesbarne usque ad campestris Moab sunt 34 leucæ; ut patet ex tabulis Adrichomii; a Sina ergo ad Moab sunt 31 leucæ: quare si quolibet die conficiat quatuor leucas cum dimidia, undecim diebus venies a Sina usque ad hæc campestris Moab. Ita Abulensis.

Tropologie S. Gregorius, lib. II Moral. cap. 1: « Israel, ait, verba Dei in monte audire non potuit, sed præcepta in campestribus accepit: subsequente enim mirum infirmitatem populi indicans, qui ascendere ad summa non valuit, sed semetipsum in infimis neglecte vivendo laxavit. »

3. UNDECIMO MENSE, PRIMA DIE MENSIS. — Deuteronomium ergo promulgavit Moses primo die mensis Sebet, qui nostro jastario respondet. Primus enim Hebræorum mensis erat Nisan, puta martius; ac consequenter undecimus erat januarius, duodecimus februarius. Sic Christus prima die januarii, circumcisione sua, nomineque Jesu legem novam condere, eamque suo sanguine sancire cepit, ut merito hoc novus anni et vite Christiani sit exordium, quod hic portendit et præfiguravit Moses, dum eodem mense et die promulgavit Deuteronomium (3).

Vers. 3.
Moses
prima
die 15
nansari
promul
gans
Deuto
rom. fuit
trpus
Christi
caedem
die circ
cuncialis.

7. VENIT AB MONTIBUS AMORRHORUM, — ad montem Galaad et regnum Og; hoc enim eo cesso occuparunt Hebræi, Numer. xxi, 33.

Vers. 7.

8. UT DARET ILLAM HIS ET SEMINI EORUM. — Tunc significat id est; nec enim Abraham, Isaac et Jacob unquam per se possederunt terram promissam, sed tantum in filiis et posteris suis. Sic et alibi sumitur et, ut ostendi Levit. vi, 2.

Vers. 10.

10. NON POSSUM SOLES SUSTINERE VOS. — Septuaginta, ferre vos, q. d. Regimen vestrum, vestrique curam, puta totius populi onus, solum sustinere non valeo. Erat enim Moses non tantum iudex populi, sed et pater, pædagogus et mater, quæ filios suos in sinu portat, ut patet Numer. xi, 11 et 12.

11. DOMINUS, etc., BENEDECAT VOBIS, — dando scilicet eum prolihus copiam bonorum temporalium et spiritualium; Dei enim benedicere est benefacere, quia efficitur est Dei verbum.

15. TULLIQUE, etc., NOBILES, — Hebræos, tunc capita tribuum vestrarum. Hebræi in eo qui gerit magistratum septem virtutes requirunt: primo, sapientiam; secundo, humilitatem; tertio, timorem Dei; quarto, odium avaritiæ; quinto, amorem veritatis; sexto, philanthropiam; septimo, bonum nomen.

17. NULLA ERIT DISTANTIA PERSONARUM (Hebræice,

(3) Vers. 4. Tunc in Edrai non videtur referendum ad manit, sed ad percussit. Cf. Num. xxi, 33, et infra in 1. Vers. 5. Trans Jordanem. Rectius, ait Allio, juxta litua Jordanis.

non agnosces facies in iudicio, id est, personam non considerabis, an dives sit, an pauper; ITA PARVUM AUDIETIS UT MAGNUM, NEC ACCIPIETIS CUIUSQUAM PERSONAM, QUIA DEI IUDICIUM EST, — *g. d.* Quia cum iudicatis, Dei vices geritis; Deus autem in iudicio æquissimus est, nec personam respicit. Historia hæc descripta et explicata est *Exod. xviii, 19.* Audi S. Hieronymum in epist. ad Damas.: «Alienum te a personis omnium recte in iudicio, ac propter iustitiam in iudicio pauperem defendas, nec propter gratiam diviti indecenter assistas, aut si non potes facere, cognitionem respice causarum.» Et Petrum Ravennatem in quadam epistola: «Nihil adeo gloriose luceat in iudice, sicut amare et exhibere iustitiam sine omni acceptione personæ. Tese enim Cicerone, exiit personam iudicis, quisquis amicum induit. Equitas cui iudex obsequitur, sinistram odii vel amoris dexteram nescit. Nam talis esse debet juris minister, ut in ejus manu nullius auctoritate persone titubet aut vacillet libra iustitiæ.» Rursus S. Hieronymus in Amos: «Quicumque, ait, consanguinitate aut amicitia, vel e converso hostili odio vel inimicitia in iudicando ducitur, pervertit iudicium Christi, qui est iustitia.» Et Innocentius III Pontifex, lib. *De Viritate conditionis humanae*: «Vos, ait, non attenditis merita causarum, sed personarum; non jura, sed munera; non quid ratio dicat, sed quid voluntas affectet; non quid sentiat, sed quid mens cupiat; non quid liceat, sed quid libeat.» Et infra: «Pauperum causam cum mora negligitis, divitum cum instantia promovetis. In illis rigorem ostenditis, in istis ex mansuetudine dispensatis. illos cum difficultate respicitis, istos cum facilitate tractatis. Illos negligenter auditis, istos subtiliter auscultatis.» Et infra: «Clamat pauper, et nullus exaudit; loquitur dives, et quilibet applaudit. Dives locutus est, et omnes tacuerunt; pauper locutus est, et dicunt: Quis est hic? et si offenderit, subvertent eum. Clamat vim patiens, et nullus exaudit; vociferatur, et non est qui iudicat. Diviti dicant: Tu sede hic bene; pauperi vero: Tu sta illic, vel sede sub scabello pedum meorum.» Hinc Solon, teste Laertio, rogatus: «Quid est lex?» respondit: «Aranea tela;» quia si quid in eam incidit debile, retinetur; grave autem pertransit tela rescissa: pauperes enim violantes legem plectuntur, divites impune agunt quod libet. Et Ovidius:

Curia pauperibus clausa est; dat census honores,
Census amicitias: pauper ubique jacet.

Vis exempla non accipientium personas? Elias libere increpavit Achab regem, Eliseus Joram, Nathan Davidem, Isaias Manassen, Daniel Nabuchodonosor et Balthasarem, Jeremias Joakim et Sedecliam, Joannes Baptista Herodem, Christus scribas et Pharisæos, Vis Gentilium? Paphianus Jherosolimam a Caracalla imperatore iussu ejus

parricidium, quo fratrem Getam occiderat, in senatu diluere, recusavit dicens, «non tam facile parricidium excusari posse quam patriari.» Epaminondas filium corona donatum, deinde securi ferri jussit, quod præcepti paterni contempserat cum hoste conflisset, eumque vicisset. Brutus consul et M. Torquatus filios capite mulzarunt, quod cum Tarquinis contra patriam cõspirassent. Zalencus Loerensis cum legem tulisset de adultero excecando, ejusque filius in adulterio deprehensus esset, se uno, filium altero privavit oculo, ne ob acceptionem persone lex lata violaretur. Ita Valerius Maximus, lib. VI, cap. v.

19, 20 et 21. CUMQUE VENISSEMUS IN CADESBARNE, *VERS. 19.* DIXI VOBIS: VENISTIS AD MONTEN AMORRHEI, *VERS. 20 ET 21.* VIDE TERRAM QUAM DOMINUS DEUS TUUS DAT TIBI, — quia Cadesbarne est juxta Chanaan; tantum enim interest mons Idumææ. Unde ex Cadesbarne missi sunt exploratores in Chanaan, ad eam statim invadendam.

22. DIXISTIS: MITTAMUS VIROS, QUI CONSIDERENT *VERS. 22.* TERRAM. — Hinc patet ipsos Hebræos petisse mitti exploratores, qui, eis annuente Deo et Mose, missi sunt *Num. xiv.*

28. URBS MAGNE, ET AD CORLUM USQUE MUNITE, — *VERS. 28.* id est, muris altissimis vallate et munitæ; et, ut Septuaginta vertunt, *εργασματα*, id est murata: est hyperbole; similis est cap. ix, vers. 1.

FILIOS ENACIM (id est, filios gigantum), puta gigantes ex posteris Enac gigantis) VIDIMUS IBI. — Hæc historia explicata est *Num. xiii.*

31. PORTAVIT TE DOMINUS DEUS TUUS, UT SOLET HOMO GESTARE PARVULUM FILIUM SUUM. — «Portavit,» id est deduxit, direxit, fovit, protexit, scilicet primo, per columnam nubis et ignis; secundo, dando manna; tertio, protegendo te ab hostibus, eosque debellando; quarto, conservando tuas vires et sanitatem, item vestes, et calceos singulorum. Unde cap. ii, vers. 7, dicitur Deus habitasse cum Hebræis 40 annis.

33. METATUS EST LOCUM (præcedens castra in *VERS. 33.* columna nubis) IN QUO TENTORIA FIGERE DEBERETIS.

36. QUIA SECUTUS EST (Caleb) DOMINUM. — Hebræice, *VERS. 36.* braice, quia perfecit (scilicet ut iret) post Dominum, id est, perfecit mandata mea, sequendo me, mihi que in omnibus plene et perfecte obsequendo.

39. ET FILII, QUI HODIE BONI AC MALI IGNORANT *VERS. 39.* DISTANTIAM, — puta parvuli vestri, qui audent habent usum rationis, ut bonum a malo discernant (1).

43. ADVERSASTIS IMPERIO DOMINI. — Hebræice, *VERS. 43.* enacerbastis os Domini, id est, repugnastis ejus verbis et jussis; itaque eum, ejusque os et vultum irritastis.

(1) *VERS. 41.* Pro eumque tractasti, etc., in hebræo, et ad accinastis eum quilibet inestis meum bellis, et tempore meo inestis.

44. AMORRHEUS, ETC., PERSECUTUS EST VOS, SICUT SOLENT APES PERSEQUI, — *g. d.* Sicut apes irritatas magno numero et furore persequuntur lacescentes se: ita et hostes vestri, scilicet Amorrhæi, vos persecuti sunt.

46. SEISTIS ERGO IN CADESBARNE MULTO TEMPORE. — In Hebræo additur, secundum dies quibus mansistis. Quod Vatablus sic explicat, *g. d.* Tot diebus mansistis in Cadesbarne post regressum exploratorum, quot ibidem manseratis ante eorum regressum. Secundo, Hebræi in *Seier Olam* sic explicat, *g. d.* Mansistis in Cadesbarne tot diebus,

quot mansistis deinceps in reliquis omnibus mansionibus simul videlicet annos 19: bis enim novemlevis faciunt 38; quibus addo duos annos elapsos, antequam veniret in Cadesbarne, habebis 40 annos peregrinationis in deserto. Nec etiam nil tale ex nostra versione colligi potest, nec etiam ex Hebræo: et enim secundum dies quibus mansistis, non aliud est, quam repetitio et explicatio Hebræica ejus quod præcessit, scilicet multo tempore. Unde noster Interpres hanc repetitionem Hebræam, quasi otiosam, et Latinis auribus inusitatam, omisit.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Repetit transitum Hebræorum per fluvium Idumææ, vers. 4, et Moabitibus, vers. 9, et Ammonitibus, vers. 18, incolis earum intactis, Denique bellum et victoriam de Sehon, vers. 24.

1. Profectique inde venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare Rubrum, sicut mihi dixerat Dominus: et circumivimus montem Seir longo tempore. 2. Dixitque Dominus ad me: 3. Sufficit vobis circumire montem istum, ite contra Aquilonem; 4. et populo præcipe, dicens: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seir, et timebunt vos. 5. Videte ergo diligenter ne moveamini contra eos: neque enim dabo vobis de terra eorum quantum potest unius pedis calcare vestigium, quia in possessionem Esau dedi montem Seir. 6. Cibis emetis ab eis pecunia, et comedetis: aquam emptam haurietis, et bibetis. 7. Dominus Deus tuus benedixit tibi in omni opere manuum tuarum, novit iter tuum, quomodo transieris solitudinem hanc magnam, per quadraginta annos: habitans tecum Dominus Deus tuus, et nihil tibi deficit. 8. Cumque transissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in Seir, per viam campestrum de Elath, et de Asiongaber, venimus ad iter, quod ducit in desertum Moab. 9. Dixitque Dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, nec in eas adversus eos prælium: non enim dabo tibi quiddam de terra eorum, quia filius Lot tradidi Ar in possessionem. 10. Emim primi fuerunt habitatores ejus, populus magnus et validus, et tam excelsus, ut de Enacim stirpe, 11. quasi gigantes, crederentur, et essent similes filiorum Enacim. Denique Moabitæ appellant eos Emim. 12. In Seir autem prius habitaverunt Horrhæi: quibus expulsis atque deletis, habitaverunt filii Esau, sicut fecit Israel in terra possessionis suæ, quam dedit illi Dominus. 13. Surgentes ergo ut transiremus torrentem Zared, venimus ad eum. 14. Tempus autem, quo ambulavimus de Cadesbarne usque ad transitum torrentis Zared, triginta et octo annorum fuit: donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut juraverat Dominus: 15. cujus manus fuit adversum eos, ut interiret de castrorum medio. Postquam autem universi ceciderunt pugnatore, 17. locutus est Dominus ad me, dicens: 18. Tu transibis hodie terminos Moab, urbem nomine Ar: 19. et accedens in vicinia filiorum Ammon, cave ne pugnes contra eos, nec movearis ad prælium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filius Lot dedi eam in possessionem. 20. Terra gigantum reputata est: et in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzomim, 21. populus magnus, et multus, et proceræ longitudinis, sicut Enacim, quos deletivit Dominus a facie eorum: et fecit illos habitare pro eis, 22. sicut fecerat filius Esau, qui

habitavit in Seir, delens Horrhæos, et terram eorum illis tradens, quam possident usque in præsens. 23. Hevæos quoque, qui habitabant in Haserim usque Gazam, Cappadoces expulerunt: qui egressi de Cappadocia deleverunt eos, et habitaverunt pro illis. 24. Surgite, et transit: torrentem Arnon: ecce tradidi in manu tua Sehon regem Hesebon Amorrhæum, et terram ejus incipe possidere, et committe adversus eum prælium. 25. Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos, qui habitant sub omni cælo: ut audito nomine tuo paveant, et in morem parturientium contremiscant, et dolore teneantur. 26. Misi ergo nuntios de solitudine Cademoth ad Sehon regem Hesebon verbis pacificis, dicens: 27. Transibimus per terram tuam, publica gradiemur via: non declinabimus neque ad dexteram, neque ad sinistram. 28. Alimenta pretio vende nobis, ut vescamur: aquam pecunia tribue, et sic bibemus. Tantum est nobis concedas transitum, 29. sicut fecerunt filii Esau, qui habitant in Seir: et Moabite, qui morantur in Ar: donec veniamus ad Jordanem, et transeamus ad terram, quam Dominus Deus noster daturus est nobis. 30. Noluitque Sehon rex Hesebon dare nobis transitum: quia induraverat Dominus Deus tuus spiritum ejus, et obfirmaverat cor illius, ut traderetur in manus tuas, sicut nunc vides. 31. Dixitque Dominus ad me: Ecce cepi tibi tradere Sehon, et terram ejus, incipe possidere eam. 32. Egressusque est Sehon obviam nobis cum omni populo suo ad prælium in Jasa. 33. Et tradidit eum Dominus Deus noster nobis: percussimusque eum cum filiis suis et omni populo suo. 34. Cunctasque urbes in tempore illo cepimus, interfecitque habitatoribus earum, viris ac mulieribus et parvulis, non reliquimus in eis quidquam. 35. Absque jumentis, quæ in partem venire prædantur: et spoliis urbium, quas cepimus, 36. ab Aroer, quæ est super ripam torrentis Arnon, oppido quod in valle situm est, usque Galaad. Non fuit vicus et civitas, quæ nostras effugeret manus: omnes tradidit Dominus Deus noster nobis. 37. Absque terra filiorum Ammon, ad quam non accessimus: et cunctis quæ adjacent torrenti Jeboc, et urbibus montanis, universisque locis, a quibus nos prohibuit Dominus Deus noster.

3. CIRCVIVS MONTEM SEIR, — puta Idumæam: Idumæorum enim parens fuit Esau, qui dictus est Edom, quia rufus; et Seir, quia pilosus. Vide hos Hebræorum gyros per desertum, et circa Idumæam, in tabulis Adrichomii ad vivum descriptos. Porro Idumæa dicitur mons, quia alta est et montosa. Unde Abdias vers. 3 et 9, ait Idumæos morari in scissuris petrarum et montibus, additque: « Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus. » Ita S. Hieronymus *De Locis Hebr.*

3. IRE CONTRA AQUILONEM, — ite contra terram promissam, quæ est ad Aquilonem Idumææ, quam circumstitis jam longo tempore versus Meridie et Orientem; sed vestri miseris, volo ut quantumcunq; incidatis iter vestrum per extrema Idumææ, ut recta contendatis in Chanaan, videlicet inter Moabitas et Ammonitas incedendo, per regna Og et Sehon.

4. TRANSIBITIS PER TERMINOS FRATRUM VESTRO- RUM, FILIORUM ESAU. — Licet enim Num. xx, 24, Idumæi initio aegerrim transitum Hebræis; hinc tamen, et ex vers. 6 et 29, patet eos Hebræis tandem transitum, saltem per extrema regionis sue concessisse. Ita Abulensis, licet aliter sentiat Lyranus cum Rabbi Salomone.

5. NE MOVEAMINI CONTRA EOS, — Hebraice, *ne Vers. 5. misceatis bellum*, scilicet cum eis.

6. CIBOS ERETIS AB EIS PECUNIA, ET COMEDETIS. — Vers. 6. Hinc patet Hebræos carni et ventri addictos, in Hebraei in desert- to prætor manna alios el- los co- ruit. Hinc patet Hebræos carni et ventri addictos, in deserto non tantum comedis manna, sed et alios cibos, quos vel emebat ab Idumæis, aliisque vicinis gentibus, vel venabantur, vel ex pecoribus suis accipiebant. Idem patet Josue 1, 11; ita Andreas Masius ibi, Pererius in *Exodi* xiii, disp. 7, Lorinus in cap. xvi *Sapientia*, Abulensis in *Exodi* xvi, Quæst. XII (1).

10. EIM PRIMI FUERUNT HABITATORES EUS, — scilicet Moabitidis. Nota: Erant olim diversa genera, vel progenies gigantum, ut patet Gen. xiv, 5. Alii enim dicebantur *Enim*, id est terribiles, videlicet aspectu, ob immanem proceritatem et vastitatem corporis: *Enim* enim hebraice est *terror*. Ita Chaldaei et S. Hieronymus in *Quæst. in Gen.* cap. xiv. Rursus Oleaster *Enim* ab *נחמא* *anna*, id est cubitus, deducit, quasi dicit: Viri cubitorum, scilicet multorum. Secundi erant

(1) Vers. 7. *Novit iter tuum*, curam gessit itineris tui per desertum, iter tuum direxit, prosperum fecit, et in eo te variis beneficiis affecit. Cf. Ps. 1, 6.
Vers. 9. *Ar* Mosis temporibus et diu postea fuit Moabitum metropolis.

Raphaim, qui tum alibi, tum hic versu 11, in Hebræo nominantur, ita dicti, vel a primo gigante, eorum parente, Rapha, cujus mentio est I Paral. xx, 6; vel quod remissos facerent hominum animos, eosque immani sua statura et mole preclerent et dissolverent: *רפא* enim significat remittere dissolvere. R. Nehemannes, et ex eo Andreas Masius in *Josue* xii, 4, putant *Raphaim* esse cognomen Hevæorum; cum enim *רפאים* *Chivim*, id est, Chevei, sive Hevæi, dicti sint a serpentibus, quod eorum instar, in terre cavernis habitarent, hinc pariter dicti sunt *Raphaim*, quasi dicas, inferi, eo quod sub terra in specubus degerent: sic enim Isaias cap. xxvi, vers. 14, inferos vocat *Raphaim*. Tertii erant *Enakim*, scilicet filii et posterii Enac gigantis, de quo *Josue* xxi, 14, et cap. xv, vers. 13 et 14. Aliqui tamen putant Enac non esse nomen, sed cognomen, quasi dicas, Torquatus, eo quod hi gigantes torquati incederent: *נאק* enim torquem significat. Sic apud Romanos, T. Manlius a torque, quem in pugna apud Anienem Gallo detraxit, dictus est Torquatus.

12. IN SEIR AUTEM PRIUS HABITAVERUNT HORRHEI (de quibus Gen. xiv, 5, quos percussit Codorlahomor, vastans montana Seir. Andreas Masius in *Josue* xii, 4, censet *חוריים* *Churim*, id est, Chorreos, sive Horrhæos, fuisse Troglodytas, itaque dictos a cavernis, quos incolebant *חור* *chur* enim foramen, antrum, cavernam significat) æque ac Hevæi, quorum cognati fuerant Horrhæi, quos deinde expulerunt Idumæi, ut hic dicitur, perinde ac Amorrhæos expulerunt Hebræi: hoc enim est quod sequitur: Sicut fecit Israel in terra possessionis sue, — puta in terra duorum regum, Og et Sehon: nequum enim ceteram terram promissam ingressi erant Israëlites (1).

13. CUIS (DOMINI) MANUS FUT ADVERSUM EOS, — g. d. Domini virtus, potestas et vindicta, quæ manu apud homines exerceri solet, fuit exserta contra murratores, ut intirent, vel, ut hebraice est, ad perdendum vel conterendum eos in deserto.

19. QUIA FILIIS LOT DEDI EAM. — Filii Lot fuerunt Ammon et Moab: unde ob merita Lot, voluit Deus posteris ejus cedere Ammonitidem et Moabitidem, æque ac posteris Esau, ob merita Isaac et Abrahæ avorum, voluit cedere Idumæam, expulsis Horrhæis, noluitque Hebræos ea invadere, vel occupare.

(1) Quæ his vers. et infra vers. 20 inserta sunt de origine et sedibus gentium quorundam antiquissimis; proculum habiles literis mandaret. Non est igitur, cur illa pressus non esse a Mose, sed ab alia manu historicæ illustrandæ cause addita, a quibusdam affineretur.
Sicut fecit Israel, vers. 12, id est, sicut facit, seu in eo est ut faciat. Etenim verba quæ actionem indicant, haud raro sunt capiendi de re, quæ in prociunctu est, ut fiat. Neque est igitur cur hæc verba post Mosen inserta arbitremur.

20. IN IPSA (AMMONITIDE) OLIM HABITAVERUNT GIGANTES, QUOS AMMONITE VOCANT ZOMZIMMIM. — Hi sunt qui Genes. xiv, 5, vocantur *Zuzim*, id est robusti, ut ibi vertunt Septuaginta; inde enim hebraice *זוזים* *mezuze* vocantur: postes domorum, quia validi sunt et fortes. *Zomzommim* autem hebraice sonat, primo, flagitiosos et sceleratos: *זוזים* *zomma* enim est scelus, facinus. Secundo, inusitate et excogitate magitudinibus. Tertio, famosos, celebres, qui sunt in ore et reputatione hominum: unde Chaldaeus vertit *זוזים* *chushams*, id est spectatos, celebres: radix enim *זום* *zama* significat cogitare, reputare, machinari et moliri. Hinc videtur quod Ammonitæ et Moabite, æque ac Hebræi, usi sint lingua Hebræa: *Zuzim* enim, *Zomzommim*, *Enim*, vers. 11, sunt nomina Ammonitica et Moabitica, æque ac Hebræa. Lot enim, eorum parens, versatus fuit in familia Abrahæ Hebræi, patris sui, descenditque ab Heber, in cujus familia mansit lingua Hebræa, in divisione gentium et linguarum in Babel. Omnes enim hæ gentes, adeoque omnes Chanaanæ usi sunt lingua Chanaanæ, quam affinem esse lingue Hebrææ docet S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. xix. Unde et exploratores missi a Josue in Jericho locuti sunt cum Raab Chanaanitide, utique ejus linguam Chanaanæ intelligentes, et ab ea intellecti. Vide Serarium in cap. ii *Josue*, Quæst. xv.

21. ET FECIT (DOMINUS) ILLIS (AMMONITIS) HABITARE PRO RIS (PRO ZOMZOMMIM).

23. HEVÆOS QUOQUE, ETC., CAPPADOCES EXPULERUNT, — g. d. Sicut Hevæi expulsi sunt a Cappadocibus, Horrhæi ab Idumæis, *Raphaim* ab Ammonitis: ita et incolæ Palestinæ, et imprimis Sehon cum suis, a vobis, o Hebræi, expellentur. An hi Cappadoces fuerint Græci, an Palestinæ, dicam *Jerem.* xlvi, 4.

25. HODIE INCIPIAM MITTERE TERROREM ATQUE FORMIDINEM TUAM IN POPULOS, QUI HABITANT SUB OMNI CÆLO, — ad quos videlicet fama rerum, a me pro te gesturum, perveniet, ut sequitur. Commode ergo *omni* accipiendum est. Ita Oleaster. R. Salomon docet, vel potius fingit, terrorem Mosis fuisse sub omni cælo: quia in victoria de Sehon et Og stetit sol, sicut stetit, quando pugnavit Josue contra multos reges in Gabaon, *Josue* x, 12. Nil enim tale de Mose dicit Scriptura.

28 ET 29. TANTUM EST (TANTUM REQUIRIMUS) UT NOBIS CONCEDAS TRANSITUM, SICUT FECERUNT FILII ESAU (per extrema ditiosis sue, ut dixi vers. 4) ET MOABITE, QUI MORANTUR IN AR. — Prius ergo Moabite transitum aliquem in linitibus Ar dederunt Hebræis (2); sed paulo post, videntes cedi ab eis Sehon regem, ceperunt sibi timere, maxime cum secundo ad eos alio flexu accederent

(2) Omissis hisce conjecturis, simplicius dici potest, Idumæos de quibus *Num.* xx, 14-21, quique Hebræis transitum negarunt, diversos esse ab illis, qui hic memorantur, *Filios Esau, qui habitant in Seir*.

Raphaim
mid-7
Primo.
Secundo.

Enakim
mid-7
Primo.
Secundo.

Vers. 12.
Horrhæi
Tertio.

Zomzom-
mim
Primo.
Secundo.
Tertio.

Ammon-
ita locuti
sunt he-
braice.

Vers. 21.

Vers. 23.

Vers. 10.
Gigantum
varii.
Enim
unde dic-
it?

Hebraei : unde vocarunt Balaam, qui malediceret Hebraeis, *Nam. xxi, 3.* Ita Abulensis. Censet Andreas Masius in *Josue* cap. xii, 3, Ar esse Areopolim.

30. Quia induraverat Dominus Deus tuus spiritum ejus, — subducendo ei gratiam molliorem, et ex alia parte formidinem ac metum Hebraeorum ei injiciendo : regi enim Gentili jure timendum erat, ne Hebraei specie transitus dolose occuparent ejus regnum; itaque ei petitionem Hebraeorum de transitu proponendo, quem ipsum omnino negaturum praescibat; unde consecutum est ut Hebraei eundem vi et bello tentarent, in quo Sehon succumberet, et traderetur in manus eorum. Vide de obduratione dicta *Esodi* cap. vii, vers. 3.

33. Percussimusque eum cum filiis suis, et omni populo suo. — Tradit Josephus, ex se, ut videtur, more suo rem exornans, quod in bello hoc multi ex Amorrhæis sibi sint mortui; alii ruentes ad fluvium Arnon, jaculis confixi sint: alii ad mœnia

fugient. s. a fundibularis praeventi, usque ad internecionem delati sint.

Ex dictis hucusque patet quod Moyses, licet exclusus sit terra sancta, aequae ac Aaron, multa tamen praeco habuerit privilegia et gaudia. *Primum*, quod in partem terre sanctae, quae est ultra Jordanem, scilicet in Galaaditidem, ingressus sit: Aaron vero jam ante mortuus fuerit in monte Hor. *Secundum*, quod debellarit Og et Sehon, eorumque regna occupavit, et suis divisit. *Tertium*, quod exceperit benedictionem Balaam. *Quartum*, quod Madianitas deleverit. *Quintum*, quod e propinquo totam terram promissam speculatus sit. Ita Abulensis.

34. INTERFECTIS HABITATORIBUS EARUM, VIRIS AC MULIERIBUS, ET PARVULIS. — Quia Deus jussorat omnes gentes, quarum urbes possessuri erant Hebraei, totaliter deleri, ut patet cap. xx, versu 16.

37. Quae adjacent torrenti Jeroch, — ubi Jacob hucatus est cum angelo, *Genes. xxxii, 22*, pertinentque ad Ammonitas.

Quinque privilegia Masius pro Aaron

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Repetit Moses victoriam de Og, et quomodo ejus aequae ac Sehon, ditionem divisit inter Arnon, Gad, Ruben et dimidium Manasse, ea lege ut ipsi alias tribus praecant, et in Chanaan inducant. Denique, vers. 23, orat Moses ut sibi detur ingredi in Chanaan; sed Deus ei silentium indicit.

1. Itaque conversi ascendimus per *Jair* Basan; egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandam in Edrai. 2. Dixitque Dominus ad me: Ne timeas eum; quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua, faciesque ei sicut fecisti Sehon regi Amorrhæorum, qui habitavit in Hesebon. 3. Tradidit ergo Dominus Deus noster in manibus nostris etiam Og regem Basan, et universum populum ejus: percussimusque eos usque ad internecionem, 4. vastantes cunctas civitates illius uno tempore; non fuit oppidum, quod nos effugeret: sexaginta urbes, omnem regionem Argob regni Og in Basan. 5. Cunctae urbes erant munitae muris altissimis, portisque et vectibus, absque oppidis innumeris, quae non habebant muros. 6. Et delevimus eos, sicut feceramus Sehon regi Hesebon, disperdentes omnem civitatem, virosque ac mulieres et parvulos: 7. Jumenta autem et spolia urbium diripimus, 8. tulimusque illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem; a torrente Arnon usque ad montem Hermon, 9. quem Sidonii Sarion vocant, et Amorrhæi Sanir; 10. omnes civitates, quae sitae sunt in planitie, et universam terram Galaad et Basan usque ad Selecta et Edrai civitates regni Og in Basan. 11. Solus quippe Og rex Basan resistit de stirpe gigantum. Monstratur lectus ejus ferrens, qui est in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus. 12. Terramque possedimus tempore illo ab Aroer, quae est super ripam torrentis Arnon, usque ad mediam partem montis Galaad, et civitates illius dedi Ruben et Gad. 13. Reliquam autem partem Galaad, et omnem Basan regni Og, tradidi media tribu Manasse, omnem regionem Argob: cunctaque Basan vocatur terra gigantum. 14. Jair filius Manasse possedit

omnem regionem Argob usque ad terminos Gessuri et Machati. Vocavitque ex nomine suo Basan Havoth Jair, id est, Villas Jair, usque in presentem diem. 15. Machir quoque dedi Galaad. 16. Et tribubus Ruben et Gad dedi de terra Galaad usque ad torrentem Arnon medium torrentis, et confinium usque ad torrentem Jechoe, qui est terminus filiorum Ammon: 17. et planitiem solitudinis, atque Jordanem, et terminos Cenereth usque ad mare deserti, quod est salissimum, ad radices montis Phasga contra Orientem. 18. Praecipique vobis in tempore illo, dicens: Dominus Deus vester dat vobis terram hanc in haereditatem; expediti praecedite fratres vestros filios Israel, omnes viri robusti, 19. absque uxoribus, et parvulis atque jumentis. Novi enim quod plura habeatis pecora, et in urbibus remanere debebunt quas tradidi vobis; 20. donec requiem tribuat Dominus fratribus vestris, sicut vobis tribuit, et possideant ipsi etiam terram, quam daturus est eis trans Jordanem: tunc revertetur unusquisque in possessionem suam, quam dedi vobis. 21. Josue quoque in tempore illo praecipit dicens: Oculi tui viderunt quae fecit Dominus Deus vester duobus his regibus; sic faciet omnibus regibus, ad quae transiturus es. 22. Ne timeas eos: Dominus enim Deus vester pugnabit pro vobis. 23. Precatusque sum Dominum in tempore illo, dicens: 24. Domine Deus, tu captivi ostendere servo tuo magnitudinem tuam, manumque fortissimam; neque enim est alius Deus, vel in caelo, vel in terra, qui possit facere opera tua, et comparari fortitudini tuae. 25. Transibo igitur, et videbo terram hanc optimam trans Jordanem, et montem istum egregium, et Libanum. 26. Iratusque est Dominus mihi propter vos, nec exaudivit me, sed dixit mihi: Sufficit tibi: nequaquam ultra loquaris de hac re ad me. 27. Ascende cacumen Phasgae, et oculo: tuos circumfer ad occidentem, et ad aquilonem, austrumque et orientem, et aspice, nec enim transibis Jordanem istum. 28. Praecepit Josue, et corrobora eum atque conforta: quia ipse praecedet populum istum, et dividet eis terram quam visurus es. 29. Mansimusque in valle contra fanum Phogor.

8 et 9. TULIMUSQUE TERRAM, etc., a torrente Arnon usque ad montem Hermon, quem Sidonii Sarion vocant, et Amorrhæi Sanir. — Mons ergo Hermon vocatur *Sarion* et *Sanir*; vocatur et *Sion*, vel *Seon*, ut patet cap. iv, vers. 48. R. Salomon putat *Sanir*, vel *Sanir*, esse nomen Germanicum, aequae ac Chananæum, significans nivem, qua cooperatus est semper mons Hermon. Idem censet R. Nehemamus, et ex eo Masius, *Josue* xii, 5; quin et Chaldaeus *Sanir* interpretatur nivosum (1). Addit Masius hunc montem esse contiguum Libano, ejusque quasi partem spectantem ad Orientem, quae ob nivem rigida est, vasta et inculta, indeque dictam esse Hermon, vel Charmon. *Cherem* enim, vel *herem*, significat rem perditam, corruptam, succisam, vastatam, quae nulli est usui vel fructui.

11. SOLUS QUIPPE OG, REX BASAN, RESISTERAT DE STIRPE GIGANTUM. — Intellige in regione illa: nam alibi adhuc exstiterunt gigantes patet *Numer. xiii*,

34, *Josue* xv, 14, et I *Paral. xx, 6*; ibi ergo ex gigantibus remanserat sola stirps Og: nam alii percussit et delati sunt a Codorlahomor, *Gen. xiv, 3*. Fabulantur Judaei Og fuisse reliquum ex diluvio, et ex gigantibus, qui ante diluvium fuerunt, *Genes. vi, 4*, itaque Og octingentos et plures vixisset annos; quae de re dixi *Genes. vii, in fine*.

MONSTRATUR LECTUS EJUS FERREUS IN RABBATH (haec postea dicta est Philadelphia, teste S. Hieronymo in *Locis Hebraicis*), NOVEN CUBITOS HABENS LONGITUDINIS, ET QUATOR LATITUDINIS. — Talmudici tradunt hunc lectum fuisse cunas Og, cum esset parvulus: nam cum crevit in virum, aiunt, solum pedem ejus fuisse 120 cubitorum, non communiun, sed giganteorum, qualis erat Og; ac consequenter tam ipse, quam lectus ejus, facile leuicam integrum occupasset, inquit Abulensis; de qua fabella plura dixi *Nam. xxi, 33* (2).

Physice, vasta ista corpora saepe parum habent mentis. Vulgo dicitur illud Sophoclis, *σῶμα ἐσ-σῆς, animus longus*, dicitant enim prelongis mentem deesse, pusillis adesse animum: parvi enim

(1) Hermoncoll. Arab. proprie significat prominentem montis verticem. Sanir proprie est toria. « Apprime autem, inquit Simonis in *Onomast. c. l. p. 71*, montibus aliis id nomen convenit, quia naturalis sua constructio praesentem gressum in seculum manumina. Sic nomen montis est in Nagesia; et pars Alpium vocatur Brennus; Bren autem, vel Bryn veteribus Germanis galicam noverat. »

(2) Pro monstratur hebr. est nonne est, etc. הֲלֵהוּן pro הֲלֵהוּן ponitur. Lectum illum, tanquam spolum, in suam metropolim Rabbath secum abstulisse potuerunt, idque ante praetium Moysi cum Og commissum. Igitur haec circumsistantia Israelitis innotescere potuit, antequam David haec Ammonitarum regiam expugnaret, II *Sam. xii, 36*.

sunt animosi. De valde procero dicitur: « Longurio est, et caliga Maximini, » id est, prælongus est et insulsus. Ilino et Vegetius, lib. I, cap. v: « In bello, inquit, non tam staturæ militis rationem habere convenit, quam virium. » Celebratur illud Athenæi: « Nullus malus magnus piscis; » diciturque de iis qui prægrandi sunt corpore, ceterum ingenio nullo. Virtus animæ unita fortior est in parvo, quam divisa in magno.

Symbolice, Abulensis hic, *Quæst.* III: « Og, ait, hebraice idem est quod concervans, et signat peccatorem, qui peccata peccatis superaddit, donec veniat in profundum malorum. Peccatum enim, cui per penitentiam remedium non adhibetur, mox sibi nequiores socios aggregat, ut fiat habitatio omnis spiritus immundi, maxime luxurie; in quo cum quis novem cubitos longitudo, et quatuor latitudinis habuerit, tanquam in lecto requiescit immobilis. Primus ergo cubitus, vel gradus, est in cibis exquisitis. Secundus, in dulcibus et confinis poculis, quia venter mero æstuans despumat in libidinem, ut ait S. Hieronymus. Tertius est in spectaculis. Nam, ut ait Poeta:

Spectatum veniunt; veniunt spectentur ut ipsæ.
Iste locus casti dæmna pudoris habet.

Et Jerem. cap. IX: Infravit mors per fenestras nostras; et: Oculus meus depredatus est animam meam. Quartus est in cantilenis lascivis. Quintus est in aromatis, que venerem provocant. Sextus est in donis et munusculis. Septimus, in mollibus lectis. Octavus, in temporali sociorum lætitia. Nonus, in turpi usu feminarum. Habet quoque iste impudicorum lectus quatuor latitudinis cubitos. Primus est turpis cogitatio. Secundus, perficendi consensus. Tertius, consequens operatio. Quartus, diuturna assuetudo, que tandem facit hunc lectum ferreum, ut a nulla bona monitione, vel inspiratione superari possit. » Hucusque Abulensis.

CURTI VIRILIS MANUS. — Hebraice, secundum cubitum viri.

14. JAIR, FILIUS MANASSE, POSSEDDIT OMNEM REGIONEM ARGOR. — « Filius, » id est nepos. Vido Num. XXXI, 41. Hebræi enim omnes posteros vocant filios. Sic Judei vocant filii Israel. Sic Elisabeth vocatur filia Aaronis. Lucæ I, 5. Asa et Ezechias vocantur filii Davidis, III Reg. XV, 41, et IV Reg. XVIII, 3 (4).

USQUE IN PRESENTEM DIEM. — Abulensis vult hæc verba addita esse, non a Mose, sed ab Esdra, qui Dei instinctu libros legis a Chaldæis combustos restauravit, et de novo conscripsit; æque ac illud, vers. 1: « Monstratur lectus ejus, » etc., eo quod paulo ante mortem Mosis hæc contigerint.

(1) Et Jairus vocavit eos tractus ex nomine suo, vocavit Basanem, seu tractus Basanis, vicus Jairi.

Verum non est necesse hoc dicere: nam tres et plures menses ab hisce gestis usque ad mortem Mosis fluxerunt.

Adde, si hæc addita sunt ab alio quopiam, non ab Esdra, sed ab eo qui diaria hæc Mosis paulo post digessit, esse addita. Denique, non est verisimile Esdræ Pentateuchum totaque Biblia ex memoria, vel Dei instinctu, restaurasse: nec enim Chaldæi exemplaria omnia, que per totam Judæam aliasque gentes sparsa erant, comburere potuerunt. De qua re alibi fusius dicitur.

15. MACHIR (id est, posteris Machir) quoque VERA DEI GALAAD, — id est, partem Galaad. Nam Rubenite etiam et Gaddite ejus partem habebant, ut sequitur.

17. TERMINOS CENERETH. — « Cenereth » est Genezareth, sive mare Galilææ, vel Tiberiadis, uti dixi Num. XXIV, 12.

USQUE AD MARE DESERTI, — usque ad mare Mortuum, sive lacum Asphaltitem, Num. cap. XXXV, vers. 3 et 12.

18. PRÆCEDITE FRATRES VESTROS, — armati in Chanaan.

20. DONEC REQUIEM TRIBUAT DOMINUS FRATRIBUS VESTRIS, — donec scilicet debellatis Chanaanicos, trans Jordanem habitantes, quod factum est per septem annos, post mortem Mosis, sub Josue: deinde ab eodem, per alios septem annos, inter tribus divisa est terra, ab eisque pacifice possessa: ergo post quatuordecim annos Rubenite et Gaddite redierunt ad sua, scilicet ex Chanaan in Galaad. Ita Abulensis.

21. DOMINE DEUS, TU COPISTI OSTENDERE SERVITO MAGNITUDINEM TUAM. — Notat Abulensis, si quis ab avaro aliquid petat, ut ei persuadeat, dicat hoc et plura sibi deberi: sin autem a liberali et magnifico (qualis est Deus) petat, ut ei persuadeat, non debita, sed beneficia ejus alleget. Magnanimus enim libenter audit se dedisse, et non accepisse beneficium.

23. TRANSIBO IGTUR, ET VIDEO TERRAM HANC OPTIMAM TRANS JORDANEM. — (Quasi dicat: Transgrem, queso, et videam terram, pro qua 40 annis laboravi; sunt enim verba orantis. Patet ex Hebræo. Sic Hebræi sæpe sumunt futurum pro optativo quo carent.)

ET MONTEM ISTUM EGREGIUM. — « Montem, » scilicet Moria, in quo Abraham obtulit Isaac, et in quo edificanda est Sion et templum, qui proinde appellatus est mons divine visionis, ideoque egregius, et hebraice bonus per excellentiam vocatur. Ita Cajetanus. Chaldæus verit, videam montem istum bonum, et domum sanctuarii.

29. MANSERUNQUE IN VALLE CONTRA PANUM PHOGOR. — Hebraice, contra domum, id est, templum Phogor (2).

(2) Vox Gal. que proprie vallem denotat, hic est nomen proprium loci, cujus situs Num. XXI, 30 describitur.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc capite et sequenti usque ad XII, Moses, repetito Decalogo et legibus quibusdam, ad eorum observationem populum exortat, maxime commemorando beneficia Dei eis collata; unde, hoc capite toto, urget beneficium datæ legis in Sina, eum igne et fumo: inde vers. 44, designat tres urbes refugii, pro homicidiis casualibus et involuntariis.

1. Et nunc, Israel, audi præcepta et judicia que ego doceo te; ut faciens ea, vivas, et ingrediens possideas terram quam Dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis. 2. Non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo: custodite mandata Domini Dei vestri que ego præcipio vobis. 3. Oculi vestri viderunt omnia que fecit Dominus contra Beelphegor, quomodo contrivirit omnes cultores ejus de medio vestri. 4. Vos autem qui adhaeretis Domino Deo vestro, vivitis universi usque in presentem diem. 5. Scitis quod docerim vos præcepta atque justitias, sicut mandavit mihi Dominus Deus meus: sic facietis ea in terra quam possessuri estis, 6. et observabitis et implebitis opere. Hæc est enim vestra sapientia et intellectus eorum populis, ut audientes universa præcepta hæc dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna. 7. Nec est alia natio tam grandis, que habeat deos appropinquantés sibi, sicut Deus noster adest cunctis observationibus nostris. 8. Que est enim alia gens sine inclyta, ut habeat cæremónias, justaque judicia, et universam legem quam ego proponam hodie ante oculos vestros? 9. Custodi igitur temetipsum et animam tuam sollicite. Ne obliviscaris verborum que viderunt oculi tui, et ne excidat de corde tuo cunctis diebus vite tue. Docebis ea filios ac nepotes tuos, 10. a die in quo stetisti coram Domino Deo tuo in Horeb, quando Dominus locutus est mihi, dicens: Congrega ad me populum, ut audiant sermones meos, et discant timere me omni tempore quo vivunt in terra doceant filios suos. 11. Et accessistis ad radices montis, qui ardebat usque ad cælum: erantque in eo tenebræ, et nubes, et caligo. 12. Locutusque est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audistis, et formam penitus non vidistis. 13. Et ostendit vobis pactum suum, quod præcepit ut faceretis, et decem verba que scripsit in duabus tabulis lapideis. 14. Mihi que mandavit in illo tempore ut docerem vos cæremónias et judicia, que facere deberetis in terra, quam possessuri estis. 15. Custodite igitur sollicite animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem, in die qua locutus est vobis Dominus in Horeb de medio ignis: 16. ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel femine, 17. similitudinem omnium jumentorum que sunt super terram, vel avium sub cælo volantium, 18. atque reptilium que moventur in terra, sive piscium qui sub terra morantur in aquis: 19. ne forte elevatis oculis ad cælum videas solem et lunam, et omnia astra cæli, et errore deceptus adores ea, et colas que creavit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, que sub cælo sunt. 20. Vos autem tulit Dominus, et eduxit de fornace ferrea Ægypti, ut haberet populum hæreditarium, sicut est in presentem diem. 21. Iratusque est Dominus contra me propter sermones vestros, et juravit ut non transirem Jordanem, nec ingrederer terram optimam quam daturus est vobis. 22. Ecce morior in hac humo, non transibo Jordanem: vos transibitis, et possidebitis terram egregiam. 23. Cave ne quando obliviscaris pacti Domini Dei tui, quod pepigit tecum, et facias tibi sculptam similitudinem eorum que fieri Dominus prohibuit: 24. quia Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus æmulator. 25. Si ge-

meritis filios ac nepotes, et morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinem, patrans malum coram Domino Deo vestro, ut eum ad iracundiam provocetis: 26. testes invoco hodie cælum et terram, cito perituros vos esse de terra, quam transito Jordane possessuri estis, non habitabitis in ea longo tempore; sed debetis vos Dominus, 27. atque disperget in omnes gentes, et remanebitis pauci in nationibus, ad quas vos ducturus est Dominus. 28. Ibi que servietis diis, qui hominum manū fabricati sunt ligno et lapidi, qui non vident, nec audiunt, nec comedunt, nec odorantur. 29. Cumque quæsieris ibi Dominum Deum tuum, invenies eum: si tamen toto corde quæsieris, et tota tribulatione animæ tuæ. 30. Postquam te invenerint omnia quæ prædicta sunt, novissimo tempore reverteris ad Dominum Deum tuum, et audies vocem ejus. 31. Quia Deus misericors, Dominus Deus tuus est: non dimittet te, nec omnino debet, neque obliviscetur pacti, in quo juravit patribus tuis. 32. Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te ex die quo creavit Deus hominem super terram, a summo cælo usque ad summum ejus, si facta est aliquando hujuscemodi res, aut unquam cognitum est, 33. ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti et vixisti: 34. si fecit Deus ut ingrederetur, et tolleretur sibi Gentem de medio nationum, per tentationes, signa, atque portenta, per pugnam, et robustam manum, extentumque brachium, et horribiles visiones, juxta omnia quæ fecit pro vobis Dominus Deus vester in Ægypto, videntibus oculis tuis: 35. ut scires quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alius præter eum. 36. De cælo te fecit audire vocem suam, ut doceret te, et in terra ostendit tibi ignem suum maximum, et audisti verba illius de medio ignis; 37. quia dilexit patres tuos, et elegit semen eorum post eos. Eduxi te in virtute sua magna ex Ægypto, 38. ut deleter nationes maximas et fortiores te in introitu tuo; et introduceret te, daretque tibi terram earum in possessionem, sicut cernis in presenti die. 39. Scito ergo hodie, et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse sit Deus in cælo sursum, et in terra deorsum, et non sit alius. 40. Cuncta præcepta ejus atque mandata quæ ego præcipio tibi: ut bene sit tibi, et filiis tuis post te, et permaneat multo tempore super terram quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. 41. Tunc separavit Moyses tres civitates trans Jordanem ad Orientalem plagam, 42. ut confugiat ad eas, qui occiderit volens proximum suum, nec sibi fuerit inimicus ante unum et alterum diem, et ad harum aliquam urbium, possit evadere: 43. Bosor in solitudine, quæ sita est in terra campestri de tribu Ruben: et Ramoth in Galaad, quæ est in tribu Gad: et Golan in Basan, quæ est in tribu Manasse. 44. Ista est lex quam proposuit Moyses coram filiis Israel. 45. Et hæc testimonia et cæremoniæ atque judicia, quæ locutus est ad filios Israel, quando egressi sunt de Ægypto, 46. trans Jordanem in valle contra fanum Phogor in terra Sebon regis Amorrhæi, qui habitavit in Hesebon, quem percussit Moyses. Filii quoque Israel egressi ex Ægypto 47. possederunt terram ejus, et terram Og regis Basan, duorum regum Amorrhæorum, qui erant trans Jordanem ad solis ortum. 48. Ab Aroer, quæ sita est super ripam torrentis Arnon, usque ad montem Sion, qui est et Hermon, 49. omnem planitiem trans Jordanem ad Orientalem plagam, usque ad mare solitudinis, et usque ad radices montis Phasga.

4. UT FACIENS EA VIVAS. — vita presentis, diuturna et prospera. Vide dicta *Levit. xviii, 5.*
 2. NON ADDETIS AD VERBUM QUOD VOBS LOQUOR, ET AUFERETIS EX EO. — Hæretici hæc verba rigide et plane universaliter accipiunt, indeque inferunt non esse admittendas ullas traditiones, nec canones Pontificum, nec cæremonias Ecclesie. Verum inepte et insulse hæc dicunt: nam

primo, si ita est, ergo contra hanc legem peccavit Josue, Propheta, Christus et Apostoli, qui multa Mosi et Pentateucho addiderunt.

Secundo, Moses non ait, « quæ scribo, » sed « quæ loquor: » ergo perverse hæretici torquent hæc ad verbum Dei scriptum, ut excludant traditionem, et viva loquentis voce, id est traditione, acceptum.

Tertio, si id vult Moses, quod volunt hæretici; ergo ipse Moses pugnat secum. Nam capite *xvii, vers. 40*, jubet sub pena mortis obedi decreto sacerdotis et pontificis.

Quarto, alioqui omnes Reges, Imperatores, Principes et Magistratus peccarent contra hanc Dei legem; multa enim ipsi edicta addiderunt hisce Dei legibus et iudiciis.

Quinto, Calvinus fatetur Apostolos addidisse quosdam ritus et cæremonias, adeoque novos posse addi; quinimo ipse cum suis novam Ecclesie speciem, novos ritus, novos ministros, novam docendi, concionandi, orandi, regendi, et sacramenta administrandi formam instituit: sic et ejus Ministri quotannis novas constitutiones in suis Synodis condunt et instituunt, quas sane addunt huic Dei verbo.

Sexto, hæc verba Moses dixit Judæis, non Christianis, isque jubet ut circumcisionem, allaque sacra, et Sacramenta veteris legis servent, nihilque eis addant: ergo lex hæc proprie cæremonialis est, nec Christianos obligat, sed Judæos; alioqui enim hæretici deberent circumcisci, edero phasæ, gestare fimbrias, etc.: hæc enim verba hic loquitur et præcipit Moses.

Esto ergo daramus hæreticis, hæc intelligenda esse ita, ut ipsi volunt; nihil inde concludunt pro sua opinione: nam hæc dicta sunt Judaico populo, qui exiguus erat, et in parva regione conclusus, idemque rudis et crassus: unde ei data fuit lex, tot tamque variis præceptis distincta ut aliis non videretur esse opus, secus est de lege nova, quæ spargenda erat per totum orbem; unde in ea merito Christus, panis universalibus præceptis traditis, alia ordinanda commisit Pastoribus et Hæreticis Ecclesie, uti recte advertit Gabriel Vasquez, I II, *Quæst. XCV, art. 1, disp. 152, cap. iv.*

Addit legi, qui aliquid et contrarium inducit. Dico ergo: Sensus hujus loci est, *q. d.* Ad præcepta mea, quæ ego hoc capite et sequentibus præcepit sum vobis, o Judæi, non addetis aliquid, scilicet eis repugnans et contrarium, præsertim quod Beelphegor, ut sequitur, vel alterius novi numinis aut idoli cultum et religionem inducat. Hæc enim nova numina, novamque religionem, et ritum sacerorum excludere toto hoc capite et passim in Deuteronomio intudit Moses. Addit itaque legi Dei, quæ præcipit unum Deum colendum esse, aliquid, qui docet colendum esse Baal, Astartem, solem, lunam, aliosque deos. Ergo ad verbum, idem est quod *contra verbum*; sic enim sumitur *hæc ad*, id est *ad*, pro *contra*, *Psal. n, 2, Numer. xiv, 2.* Sic Paulus, *Galat. i, 8*, anathema dicit his qui aliud evangelizant præter id quod ipse evangelizavit: præter, id est, *contra*; agit enim de his qui judaismum addere volebant christianismo, itaque evertent christianismum. Hisce ergo verbis: « Non addetis, nec auferetis, » tantum præcipit Deus ut sua lex integre servetur, ut nihil ex ea

addendo, vel minuendo vitetur aut mutiletur; sed tota sarta tecta maneat, et observetur, quod alla phasæ, capite v, versu 32, alibi dicit: « Non declinabit ad dexteram, nec ad sinistram. » Cui tamen non obstat, qui insuper leges parentum, vel humanorum magistratum addit et observat; nisi parentes, vel magistratus aliquid legi Dei contrarium præcipiant.

Itaque hisce verbis, « non addetis, » etc., non vult dicere, non servabitis aliud, quam id quod nunc præcipio; sed in hoc quod præcipio nihil mutabitis, addendo, vel minuendo, sed integro facietis, ut jubeo, et non aliter. Ita Bellarminus et alii passim.

Secundo, « non addetis ad verbum quod vobis loquor, » aliquid scilicet tanquam meum, vel a me dictum, aut jussum; nulli enim hominum licet scripta aut præcepta sua venditare pro præceptis a Deo dictatis, aut pro Scripturis sacris. Similis phrasis est *Apoc. cap. ult. vers. 18*: « Con-testor, ait, omni audienti verba prophetie libri hujus, si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. » Alioqui enim, non tantum Christus et Propheta, sed et ipsi Judæi multa addiderunt legi Dei, ut cælaritas, omneque ornatum templi, ut festum sortium, aut Esther, festum dati ignis, festum enacnium, etc. Hæc enim non a Deo, sed a Judæis sancita et instituta sunt. Denique, hæc non sunt addita, sed potius inclusa legi Dei, quia lex Dei jubet obediri parentibus, magistratibus, pontificibus eorumque legibus.

3. OCULI VESTRI VIDERUNT OMNIA QUÆ FECIT DOMINUS CONTRA BEELPHEGOR, — de quibus dixi *Num. cap. xxv.*

6. HEC EST ENIM VESTRA SAPIENTIA ET INTELLECTUS. — Quasi dicat: Custodia harum legum ostendet vos esse sapientes et prudentes, atque a sapientissimo legislatore Deo, sapientissime, sanctissime et castissime edoctos, ab eodem per omnia regi, exandiri et defendi.

« Sapiens, inquit S. Bernardus, est qui quæque res sapienter prout sunt, » scilicet divine ut divine, humane ut humane, æternæ ut æternæ, caducæ ut caducæ.

Refert Plutarchus in *Convivio septem Sapientum*, eos inter se disputasse, quis populus, « quemam republica foret optima et felicissima? *Primo*, inquit, Solon respondit: In qua injuria alicujus auctorem non minus illesi, quam qui læsus est, in jus rapiunt et puniunt. *Secundus* Bas dicit: In qua legem universi tanquam tyrannum metuant. *Tertius* Thales: Ubi, inquit, neque divites nunt, neque pauperes sunt cives. *Quartus* Anaacharsis: In qua cum reliqua habeantur, virtuti tamen potior, visio deterior conditio defertur. *Quintus* Cleobulus: In qua cives reprehensionem magis metuant, quam legem. *Sextus* Pittacus: Ubi magistratum gerere non licet malis, licet bonis. *Septimus* Chilo: In qua maxima

alicubi contigerunt. Similis phrasis est *Math.* xxiv, 31. Ita Vatablus.

33. SICUT TU AUDISTI ET VIXISTI. — Ita Romana, Hebraea, Chaldaea et Septuaginta. Perperam ergo Plantiniana legunt, et vidisti, q. d. Instar miraculi fuit quod tu vocem Dei tam terribilem ex Sina audires et viveres, de quo rursus cap. v, 24.

34. SI FECIT DEUS UT INGREDERETUR; — non mutans locum, sed operationem, vocans scilicet, liberans et educens te ex Aegypto.

ET HORRIBILES VISIONES, — quia in triduanis Aegypti tenebris mira spectra Aegyptiis objecit Deus, hisque eos percussit, uti dixi *Exodi* x, 22 et sequentibus (1).

36. ET IN TERRA OSTENDIT IGNUM MAXIMUM, — quia ignis ex Sina prodire videbatur; vox vero super eum ex caelo, id est ex aere, formari et descendere videbatur.

37. PRÆCEDENS IN VIRTUTE, — per angelum suum, qui castra preibat in columna nubis, quique percussit et prostravit hostes tuos, *Exodi* cap. xxiii, vers. 20 (2).

(1) In hebraeo est, *terrores magnos.*

(2) Pro *semen eorum*, habent hebraea *semen ejus*, sive

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses populo iterat et refricat decalogum. Secundo, vers. 22, narrat populi pauperem, cum daretur lex in Sina, quo percussus rogavit, ut Deus cetera praecepta non sibi, sed Moysi eloqueretur: unde Moses solus in montem ad Deum ascendit.

1. Vocavitque Moyses omnem Israel, et dixit ad eum: Audi, Israel, caeremonias atque judicia quae ego loquor in auribus vestris hodie; discite ea, et opere complete. 2. Dominus Deus noster pepigit nobiscum foedus in Horeb. 3. Non cum patribus nostris inivit pactum, sed nobiscum qui impraesentiarum sumus, et vivimus. 4. Facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis. 5. Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus; timuistis enim ignem, et non ascendistis in montem, et ait: 6. Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis. 7. Non habebis deos alienos in conspectu meo. 8. Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium quae in caelo sunt desuper, et quae in terra deorsum, et quae versantur in aquis sub terra. 9. Non adorabis ea, et non coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus aemulator, reddens iniquitatem patrum super filios in tertiam et quartam generationem his qui oderunt me, 10. et faciens misericordiam in multa millia diligentibus me et custodientibus praecepta mea. 11. Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia non erit impunitus qui super re vana nomen ejus assumpserit. 12. Observa diem sabbati, ut sanctifices eum, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus. 13. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. 14. Septimus dies sabbati est, id est, requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis tu, et filius tuus, et filia, servus et ancilla, et bos, et asinus, et omne jumentum tuum, et peregrinus qui est intra portas tuas: ut requiescat

42. QUI OCCIDERIT NOLENS, — scilicet inesciens, ignoranter et inadvertenter. Ita Hebraea, Chaldaea, Septuaginta.

48. USQUE AD MONTEN SION, QUI EST ET HERMON. — Alius ergo est hic Sion, a Sion monte Hierosolymae et templi; hic enim Sion erat ab alia Jordanis parte, et Hebraice scribitur per *schin*: Sion vero templi scribitur per *tsade*; vide de hoc Sion dicta cap. iii, vers. 8.

49. MARE SOLITUDINIS, — mare Mortuum, sive lacus Asphaltites.

minus accurate dictum pro *semen eorum*, sive forsam Moses in monte habuerit proavorum Hebraeorum unum praecipuum, Abrahamum vel Jacobum; unde constructione excidit. Pro *praecedens*, hebr. est *in facie sua*, id est, praesens ipsemet.

Qua vers. 41-43 afferuntur de uribus refugii, loco alieno huc illata esse, multi existimant, quos inter jam Calmetus in *Commentario* ad h. l.

Perloquam inde a vers. 44 ad vers. 49 alii arbitrantur iudicis instar praemissam ei, quod a cap. v usque ad finem cap. xxviii decurrat, legum syntagma; alii eam pro annotatione habent adjecta sermone primo a Moysi in solenni totius populi (saltem per legatos representati) conventu habito, cap. i, 6, iv, 40. Nova libri sectio incipit cap. v, 1, ut notatur in codd. Hebraeis.

servus tuus, et ancilla tua, sicut et tu. 15. Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, et brachio extento. Idcirco praecepit tibi ut observares diem sabbati. 16. Honora patrem tuum et matrem, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, et bene sit tibi in terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. 17. Non occides. 18. Neque moechaberis. 19. Furtumque non facies. 20. Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. 21. Non concupisces uxorem proximi tui: non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, et universa quae illius sunt. 22. Haec verba locutus est Dominus ad omnem multitudinem vestram in monte de medio ignis et nubis et caliginis, voce magna, nihil addens amplius: et scripsit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi. 23. Vos autem postquam audistis vocem de medio tenebrarum, et montem ardere vidistis, accessistis ad me omnes principes tribuum, et majores natu, atque dixistis: 24. Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster majestatem et magnitudinem suam, vocem ejus audivimus de medio ignis, et probavimus hodie quod, loquente Deo cum homine, vixerit homo. 25. Cui ergo moriemur, et deorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultra vocem Domini Dei nostri, moriemur. 26. Quid est omnino caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, et possit vivere? 27. Tu magis accede, et audi cuncta quae dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, et nos audientes faciemus ea. 28. Quod cum audisset Dominus, ait ad me: Audivi vocem verborum populi hujus quae locuti sunt tibi; bene omnia sunt locuti. 29. Quis det talem eos habere mentem, ut timeant me, et custodiant universa mandata mea in omni tempore, ut bene sit eis et filiis eorum in sempiternum? 30. Vade et dic eis: Revertimini in tentoria vestra. 31. Tu vero hic sta mecum, et loquar tibi omnia mandata mea, et caeremonias atque judicia: quae docebis eos, ut faciant ea in terra, quam dabo illis in possessionem. 32. Custodite igitur et facite quae praecepit Dominus Deus vobis: non declinabitis neque ad dexteram, neque ad sinistram; 33. sed per viam, quam praecepit Dominus Deus vester, ambulabitis, ut vivatis, et bene sit vobis, et protulerit dies in terra possessionis vestrae.

3. NON CUM PATRIBUS NOSTRIS INIIT PACTUM, — suadendi tantum, q. d. Non tantum cum patribus inivit Deus pactum in Sina, sed etiam nobiscum. Simile est *Gen.* xxxii, 28, et alibi. Secundo et simpliciter, q. d. Deus in Sina pactum non inivit cum Abraham, Isaac, Jacob aliisque patribus, qui in Aegypto, vel ante mortui sunt; sed cum nobis ipsis, qui vivimus. Nam, ut notat S. Augustinus, nulli praesentes supererant et aderant, qui in Horeb legem audierant pueri, qui scilicet nequum attigerant annum vigesimum, ac proinde neque censi, neque poena murmurantium, de qua *Num.* cap. xiv, 29, ut scilicet perirent in deserto, comprehensi fuerant, quos Moses vocat *omnes*. Intelligi enim *omnes* accommode, scilicet omnes qui legem in Sina audierant, et etiamnum supererant.

Hebraea majorem habent emphasim; sic enim habent, *non cum patribus pepigit Jehova pactum istud, quia cum nobis, nobis istis hic hodie, omnibus nobis viventibus*. 4. FACIE AD FACIEM LOCUTUS EST NOBIS. — Non quasi formam aut speciem ejus videritis: hoc enim negavit cap. iv, 12; sed a facie ad faciem, id est coram, sine interitu. Decalogum enim a vers. 6 ad 22, angelus vice Dei ex Sina prola-

mavit, coram toto populo; sed reliqua praecepta judicialia et caeremonialia acceperunt Hebraei internumtio Mose, ut sequitur, qui in montem conscendit solus, cum populus ob montem ignis, et vocis angelice terribis, et a monte fugiens, jussu Dei ad castra et tentoria sua rediit, ut dicitur vers. 36 et 31 (1).

8. EGO SEQUESTER ET MEDIUS FUI. — Fuit ergo *vers. 8*. Moses mediator inter Deum et populum, ut ait Apostolus ad *Galat.* iii, 19: quidni ergo sancti vocentur mediatores?

6. EGO DOMINUS DEUS TUUS, QUI EDUXI TE DE TERRA *vers. 6*. AEGYPTI, DE DOMO SERVITUTIS. — Hebraice, *de domo*

(1) Cum Mosaeae institutiones universim triplices generis praecepta continent, videlicet moralia, caeremonialia, et politica seu forensia, sunt qui decalogum ad partem moralem solum pertinere existimant: sed perperam. Decalogus enim legis totius est symbolum et compendium. V. g. praeceptum sabbati ex magna saltem parte ad caeremoniam pertinet; rursus praecepta judicialia ob theocraticam aequae sunt religiosa et moralia, et vice versa. Hoc jam viderat Spencerus: « Decalogus, ait, summa totius legis et foederis cum populo niti fuisse videtur; ideoque par erat, ut praecepta moralia, judicialia et caeremonialia brevi quasi tabella Moses simul exhiberet. » Cf. Babr, *symbolis d. Mos. Cultus* I, 254.